

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

PERSPECTIVES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE BASED ON APPLICATION OF TAX ADJUSTMENT TOOLS

УДК 336.226

Папаїка О.О.

д.е.н., професор,
головний науковий співробітник
відділу макроекономіки та державного
управління

Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

Рудь М.М.

здобувач відділу макроекономіки
та державного управління

Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

В статті запропонована оцінка впливу існуючої в Україні податкової політики на економічний розвиток держави та розроблені напрямки економічного розвитку України на основі застосування інструментів податкового планування. Детальний аналіз податків вказав на регресивну форму податку на прибуток підприємств та ввізного мита. Це може свідчити про свідоме ухилення від їхньої сплати суб'єктами господарювання. Тому, державні інструменти податкового регулювання повинні бути спрямовані на аналіз причин та ліквідацію наслідків в контексті даної проблемної ситуації. Міждержавний порівняльний аналіз засвідчив, що існуюча в Україні середня ставка податкового навантаження не є стримуючим фактором зростання. Науковою новизною даної роботи є удосконалення науково-практичного підходу до побудови системи податкового регулювання на основі сценарного підходу до прогнозування економічного розвитку країни, що на відміну від існуючих базується на статистичному аналізі міждержавних порівнянь та дозволяє отримувати рекомендації щодо управління складовими рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податкове регулювання, економічний розвиток, податкова політика, росткове планування, сценарний підхід.

В статті предложена оценка влияния существующей в Украине налоговой политики

на экономическое развитие государства и разработаны направления экономического развития Украины на основе применения инструментов налогового планирования. Детальный анализ налогов указал на регрессивную форму налога на прибыль предприятий и ввозной пошлины. Это может свидетельствовать о сознательном уклонении от их уплаты субъектами хозяйствования. Поэтому, государственные инструменты налогового регулирования должны быть направлены на анализ причин и ликвидации последствий в контексте данной проблемной ситуации. Межгосударственный сравнительный анализ показал, что существующая в Украине средняя ставка налоговой нагрузки не является сдерживающим фактором роста. Научной новизной данной работы является совершенствование научно-практического подхода к построению системы налогового регулирования на основе сценарного подхода к прогнозированию экономического развития страны, в отличие от существующих базируется на статистическом анализе межгосударственных сравнений и позволяет получать рекомендации по управлению составляющими уровня налоговой нагрузки.

Ключевые слова: налоговое регулирование, экономическое развитие, налоговая политика, ростков планирования, сценарный подход.

The authors have proved that the scientific problem in studying the economic development of Ukraine in the context of the tax aspect is important for the present and actual problem, which requires detailed consideration and solution. It is noted that each sovereign state, in order to ensure its viability and implementation of internal and external development goals, should also ensure the fulfillment of certain state-building functions, which include: legislative, executive, judicial, law enforcement and others. The article offers an assessment of the impact of the existing tax policy in Ukraine on the economic development of the country and elaborates the directions of economic development of Ukraine on the basis of the use of tax planning tools. The author proved that during the last decade, the average annual growth rate of the consolidated budget was 4.77% and exceeded the growth rate of GDP, which was only 3.51% annually in comparable prices. This indicates the existence of a progressive tax system capable of performing the distribution and regulatory function. According to the calculations, the author came to the conclusion that with an increase in the tax burden, an increase in tax revenues from budgets of all levels was observed. Consequently, the economy of Ukraine to date, according to Laffer's curve, has not yet reached the maximum possible amount of tax revenues, including due to its shadowing. A detailed tax analysis indicated a regressive form of corporate income tax and import duties. This may indicate a deliberate evasion by the business entities. Therefore, state tax regulation instruments should focus on the analysis of causes and the consequences in the context of this problematic situation. Interstate comparative analysis has shown that the current average tax burden in Ukraine is not a deterrent to growth. The scientific novelty of this work is the improvement of the scientific and practical approach to the construction of the tax regulation system based on the scenario approach to forecasting the economic development of the country, which, unlike the existing ones, is based on the statistical analysis of interstate comparisons and allows to receive recommendations for managing the components of the level of tax burden.

Key words: tax regulation, economic development, tax policy, growth planning, scenario approach.

Постановка проблеми Кожна суверенна держава, для забезпечення свої життєздатності та реалізації внутрішніх й зовнішніх цілей розвитку, також має забезпечувати виконання певних державоутворюючих функцій, до складу яких належать: законодавча, виконавча, судова, правоохоронна та інші. Згідно Конституції України, головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод її громадян. Важливим інструментом реалізації державних функцій є податкова система країни, що має на меті [1]: планомірне та ритмічне забезпечення бюджетів різних рівнів

фінансовими ресурсами – фіскальна функція; стимулювання, або стримування ділової активності – розподільчо-регулююча функція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, Питаннями застосування інструментів податкового регулювання в своїх роботах займалися такі українські науковці, як: І. Бурденко, В. Василевська, В. Геєць, О. Кравченко, В. Маргалик, А. Скрипник, А. Соколовська, Т. Єфименко та інші. Тому, наукова проблематика з вивчення економічного розвитку України в контексті податкового аспекту є важливою та актуальною задачею, що потребує свого вирішення [2].

Постановка завдання. Головною метою даної статті є оцінка впливу існуючої в Україні податкової політики на економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження перспектив економічного розвитку України на основі застосування інструментів податкового регулювання доцільно розпочинати з динаміки податкових надходжень за попередні роки. Обсяги податкових надходжень в цінах кожного року не дозволяють провести порівняльний аналіз рівнів часового ряду, оскільки враховують фактор інфляції, яка на протязі 2004-2018 років, згідно даних Державної служби статистики України [3], коливалась від -0,2% у 2012 р. до +43,3% у 2015 р. Тому, для нівелювання її впливу, абсолютні значення всіх досліджуваних показників було приведено до рівня цін базисного, 2004 р. Таким чином, на рис. 1 наведено динаміку податкових надходжень в місцеві, державний та зведений бюджети України, обчислених на основі даних Державної фіскальної служби України [1].

Статистичний аналіз часових рядів, рис. 1, та відповідні аналітичні розрахунки дозволяють зробити наступні висновки:

1. Зведений бюджет України протягом 2004-2018 років формувався переважно за рахунок державного бюджету, частка якого коливалась від 75,6% до 80,7%. За результатами 2018 р. вона складала 76,5%. Таким чином, переважна більшість державних функцій, до сьогоднішнього дня, забезпечується централізовано, коштами державного бюджету.

2. Середньорічні темпи приросту податкових надходжень в порівняних цінах склали: +7,0% для місцевого бюджету; +7,4% для державного; +7,3% для зведеного бюджету України. Однак, динаміка надходжень в різні роки носила коливальний характер: періоди зростання чергувались зі спадами та навпаки.

3. Загальний тренд зведеного бюджету формувався за рахунок надходжень до державного бюджету. Проте, коефіцієнт кореляції між динамікою надходжень до місцевих та державного бюджету становив 0,905. Це свідчить про високу взаємозалежність динаміки вказаних показників від іншого фактору, що виступає їхньою першопричиною.

Визначення перспектив економічного розвитку України на основі застосування інструментів податкового регулювання, потребує розробки відповідного науково-практичного підходу, представленого на рис. 2.

Запропонований науково-практичний підхід базується на поєднанні макроекономічного аналізу з методами загальної теорії статистики та моделювання соціально-економічних систем.

Практична реалізація I та II етапів передбачає формування системи статистичних показників, що виступають вхідними даними для подальшого аналізу на основі відкритих офіційних джерел.

Вивчення економічного розвитку України в контексті податкових надходжень потребує встановлення аналітичного взаємозв'язку між показниками, що розглядались вище, та обсягом валового внутрішнього продукту [4], зображених на рис. 3.

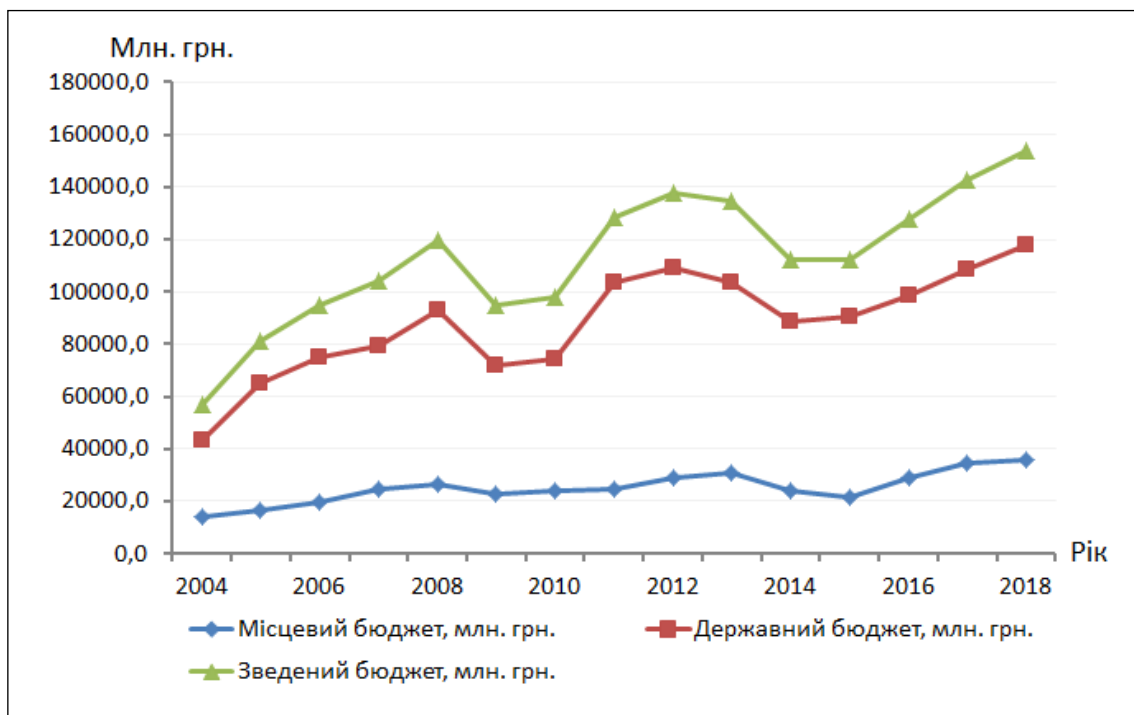

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень за 2004-2018 роки в цінах базисного, 2004 р.

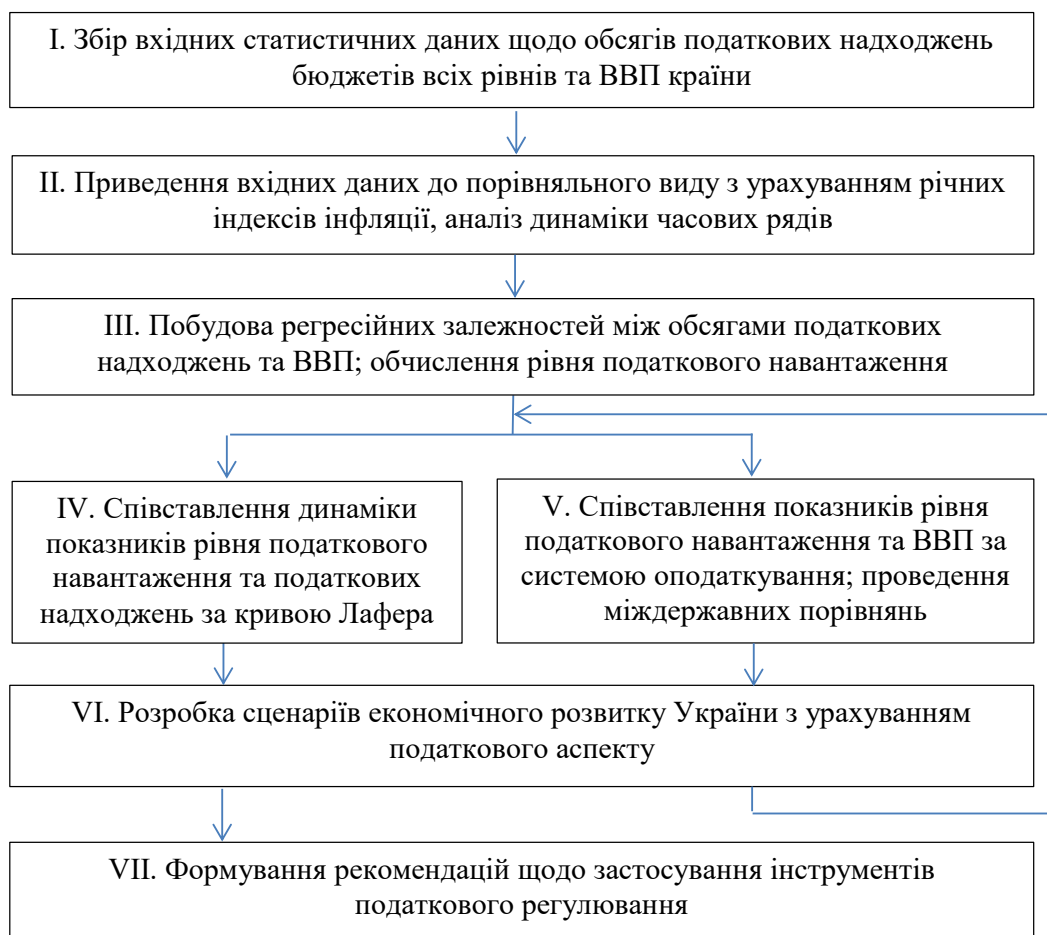

Рис. 2. Науково-практичний підхід до побудови системи податкового регулювання в контексті економічного розвитку країни

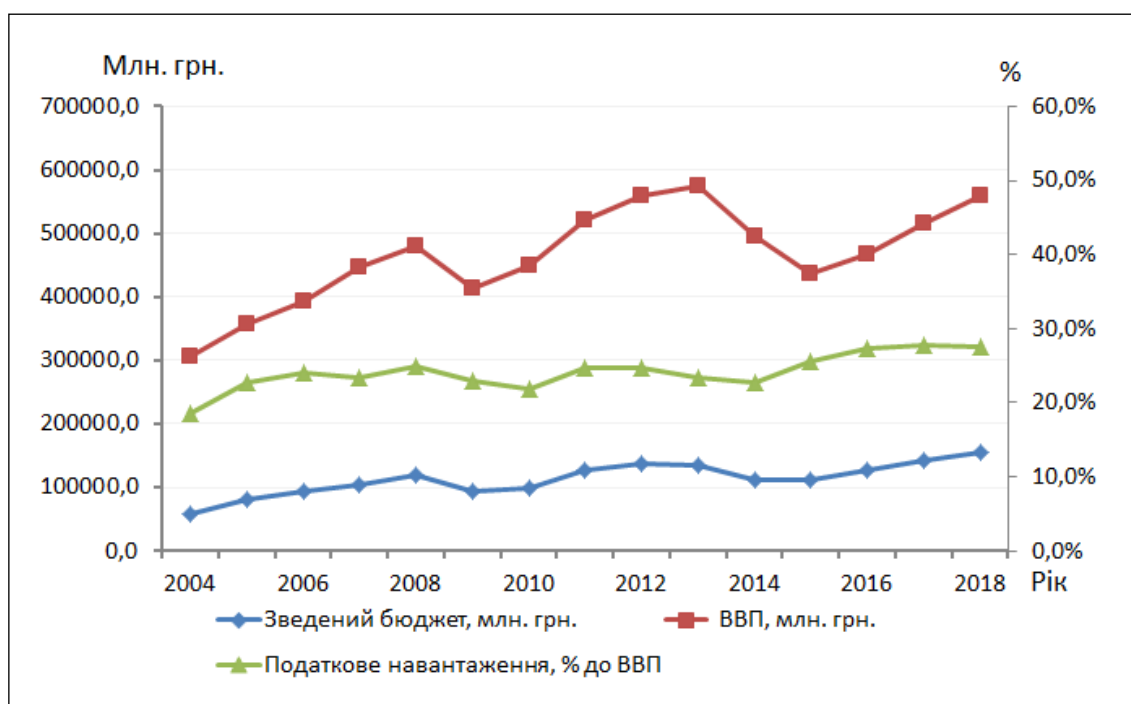

Рис. 3. Динаміка податкових надходжень до зведеного бюджету України, ВВП за 2004-2018 роки в цінах базисного року та рівня податкового навантаження

Обсяги ВВП та податкових надходжень до зведеного бюджету країни позначені по основній вертикальній осі зліва на графіку. З рис. 3 видно, що обидва економічні показники мають синхронні періоди зростання та спаду, що доводить залежність податкових надходжень від динаміки ВВП. Окрім цього, наявність високого прямого статистичного зв'язку між ВВП та річними обсягами бюджетів всіх рівнів доводилась аналітичними розрахунками за допомогою коефіцієнтів кореляції: $K_{\text{Місц}} = 0,873$; $K_{\text{Держ}} = 0,926$; $K_{\text{Звед}} = 0,931$.

Етап III науково-практичного підходу передбачав пошук статистичних залежностей між вказаними показниками з використанням методу найменших квадратів.

За результатами проведеного регресійного аналізу було отримано наступну систему рівнянь:

$$ПН_{\text{Місц}} = -7660,1920 + 0,0706 \times ВВП, \quad (1)$$

$$ПН_{\text{Держ}} = -25641,4520 + 0,2448 \times ВВП$$

$$ПН_{\text{Звед}} = -33301,6440 + 0,3154 \times ВВП$$

Де ВВП – скоригований обсяг валового внутрішнього продукту в цінах базисного року; $ПН_{\text{Місц}}$, $ПН_{\text{Держ}}$, $ПН_{\text{Звед}}$ – відповідно, скориговані обсяги податкових надходжень місцевих, державного та зведеного бюджетів.

Окрім лінійних залежностей, вивчались експоненційна, логарифмічна, поліноміальна та степенева. Адекватність отриманих залежностей перевірялась за допомогою критерію Фішера і засвідчила відповідність розрахункових значень вхідним статистичним даним, з достовірністю у 95%: $F_{\text{розн,Місц}} = 46,14 > F_{\text{табл}} = 2,53$; $F_{\text{розн,Держ}} = 95,87$; $F_{\text{розн,Звед}} = 101,64$.

Побудована система регресійних рівнянь (1) дозволяє виконувати прогнозування обсягів податкових надходжень бюджетів різних рівнів, в залежності від сценаріїв економічного розвитку та відповідної динаміки ВВП. Однак, як і будь-яка економетрична модель, вказана система буде зберігати адекватність в певних межах змін факторного показника.

Зростання обсягів податкових надходжень, розширює можливості держави з реалізації фіскальної та розподільчо-регулюючої функції [2]. Це може відбуватись як внаслідок збільшення середнього рівня податкового навантаження, так і за рахунок розширення бази оподаткування. Найбільш відомою формою такої залежності в макроекономіці є крива Лафера. Вказана залежність виходить з гіпотези про те, що зі зростанням рівня податкового навантаження, спочатку спостерігається збільшення податкових надходжень в бюджети різних рівнів, внаслідок подальшого економічного зростання та відповідного розширення бази оподаткування. Проте, досягнувши максимальних податкових надходжень, будь-яка економіка стикається з дією стримуючого ефекту

податкового тиску та зменшенням обсягів відповідних надходжень.

В нашому випадку середньорічний рівень податкових навантажень для бюджетів всіх рівнів обчислювався на основі вхідних статистичних даних відношенням обсягів податкових надходжень до ВВП. Протягом 2004-2018 років варіація вказаного показника для місцевих бюджетів складала від 4,5% до 6,7%; для державного бюджету – 14,1%-21,1%; для зведеного бюджету країни – 18,6%-27,8%.

З точки зору макроекономічних досліджень, увагу науковців привертало вивчення співвідношень:

– рівня податкового навантаження та відповідних надходжень до бюджету, IV етап науково-практичного підходу, рис. 2;

– рівня податкового навантаження та валового внутрішнього продукту, в порівнянні з досвідом інших країн світу, V блок.

Динаміка податкового навантаження в Україні для зведеного бюджету наведена на рис. 2 та вимірюється за допомогою допоміжної вертикальної осі справа. Як бачимо, вона демонструвала загальну тенденцію до зростання та за даними 2018 р. складала 27,5% від обсягу ВВП. Розроблена система рівнянь (1) також враховує вказані передумови, оскільки розрахункові значення $ПН_{\text{Місц}}/ВВП$, $ПН_{\text{Держ}}/ВВП$, та $ПН_{\text{Звед}}/ВВП$ не є

постійними величинами та можуть використовуватись при проведенні сценарного моделювання. Зважаючи на статистичну залежність Лафера, станом на початок 2019 р. Україна знаходилась на відрізку кривої, коли зростання рівня податкового навантаження, призводило до збільшення надходжень до бюджету і навпаки. Коефіцієнт кореляції між вказаними показниками становив 0,8343, що свідчить про високий прямий зв'язок.

З іншої сторони, співставлення цільових показників на V етапі розглянутого підходу, рис. 2, дозволяє виконати класифікацію існуючої в Україні системи оподаткування:

– податкова система вважається прогресивною, якщо податкове навантаження зростає зі збільшенням ВВП;

– регресивною, якщо зі зростанням ВВП податкове навантаження в цілому по країні зменшується;

– пропорційною, якщо незалежно від обсягу ВВП, середня ставка податкового навантаження залишається без змін.

Порівнюючи дані динамічних рядів, показаних на рис. 3 можна зазначити, що протягом 2004-2018 років середня ставка податкового навантаження в Україні зросла на +8,91%, з 18,6% до 27,5%. За той самий час обсяг ВВП у порівнянних цінах збільшився з 307313,4 млн. грн. до 559212,8 млн. грн., або на +81,97%. Це означає, що кожний додатковий відсоток економічного

зростання призводив до збільшення середньої ставки податкового навантаження на +0,11%, що відповідає прогресивній системі оподаткування. Така система, за своєю суттю, автоматично перерозподіляє дохід від багатих до бідних: більший податковий тягар несе той, хто виробляє в процесі господарської діяльності більший обсяг доданої вартості.

Серед всіх податків, найбільш прогресивну форму мали:

- зростання ПДВ протягом 2004-2018 р. склало +5,91%, з 8,32% до 14,22% від обсягу ВВП, або +0,42% річних;
- зростання податку на доходи фізичних осіб – +2,54%;
- зростання акцизного податку – +1,93%;
- місцеві податки та збори – +1,49%.

Саме за рахунок цих податків в найбільшій мірі реалізовувалась розподільчо-регулююча функція податкової системи.

Відповідно, найбільш регресивну форму мали:

- податок на прибуток підприємств – -2,12%;
- ввізне мито – -0,37% тощо.

Виникає закономірне питання щодо перспектив подальшого економічного зростання в Україні, а саме, яким чином подальше зростання середньої ставки податкового навантаження буде впливати на збільшення валового внутрішнього продукту. Для відповіді на вказане питання, в рамках даного дослідження було проведено міждержавний порівняльний аналіз за вказаними показниками, результати якого наведені на рис. 4.

Було досліджено близько 40 країн Західної Європи, та інших частин світу, у яких середня ставка податкового навантаження коливалась від 16,2% до 46,2% від обсягу ВВП. Зображена на рис. 4 діаграма розсіювання свідчить про відсутність статистичного зв'язку між досліджуваними показниками. У більшості розвинутих країн податкове навантаження складає 25%-45%, а річний обсяг ВВП на душу населення – 20000-60000 дол.

Таким чином, прогресивна податкова система України не потребує з боку держави пом'якшення для стимулювання економічного зростання. На підтвердження даного висновку, за даними 2017-2018 років було проведено співставлення за тими самими країнами показників темпів економічного зростання та середньої ставки податкових надходжень, рис. 5.

Як видно з рис. 5, темпи приросту ВВП на душу населення від 5% річних та вище були притаманні країнам з рівнем податкового навантаження від 20% до 40%. При цьому, більшість високо розвинутих країн демонстрували помірні темпи зростання у 3%-5%, з податковим навантаженням до 46%. Таким чином, дана діаграма розсіювання також засвідчує відсутність явно вираженого стримуючого ефекту від податкового тиску, який знаходився в цих межах.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступні висновки відносно впливу існуючої в Україні податкової політики на економічний розвиток держави:

- протягом останнього десятиріччя середньорічні темпи зростання зведеного бюджету дорів-

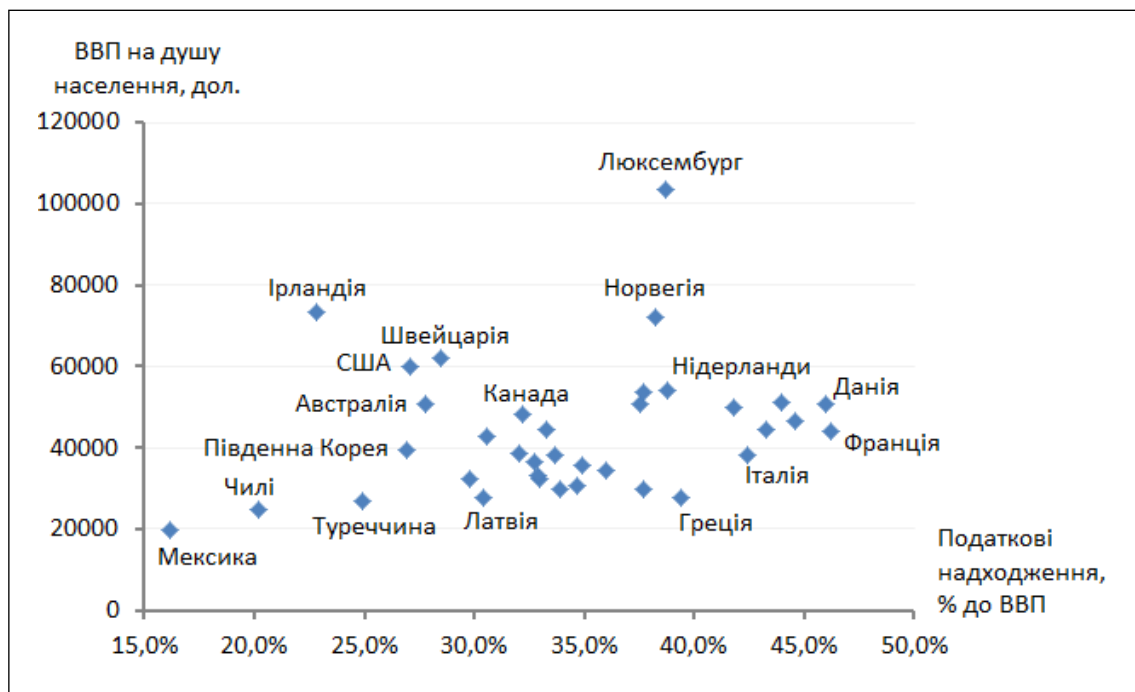

Рис. 4. Розподіл країн світу за податковим навантаженням та ВВП на душу населення за даними 2017 р.

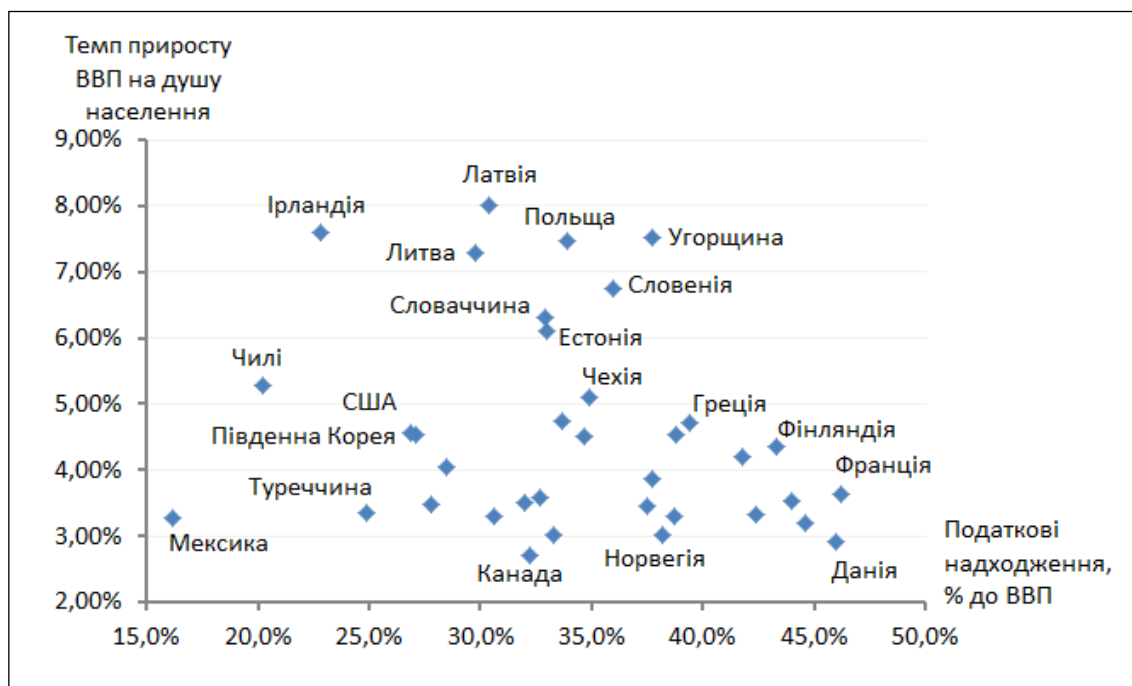

Рис. 5. Розподіл країн світу за податковими надходженнями та темпами приросту ВВП на душу населення за даними 2017-2018 р.

нювали 4,77% та випереджали темпи зростання обсягу ВВП, що становили лише 3,51% щороку в співставних цінах. Це свідчить про наявність прогресивної податкової системи, здатної виконувати розподільчо-регулюючу функцію;

– зі зростанням рівня податкового навантаження спостерігалось збільшення податкових надходжень за бюджетами всіх рівнів. Отже, економіка України на сьогоднішній день за кривою Лафера ще не вийшла на максимально можливий обсяг податкових надходжень, в тому числі, за рахунок її детінізації;

– детальний аналіз податків вказав на регресивну форму податку на прибуток підприємств та ввізного мита. Це може свідчити про свідоме ухилення від їхньої сплати суб'єктами господарювання. Тому, державні інструменти податкового регулювання повинні бути спрямовані на аналіз причин та ліквідацію наслідків в контексті даної проблемної ситуації;

– міждержавний порівняльний аналіз засвідчив, що існуюча в Україні середня ставка податкового навантаження не є стримуючим фактором зростання. В свою чергу, розроблена система регресійних рівнянь (1) може використовуватись для розробки сценаріїв економічного розвитку з урахуванням податкового аспекту.

Науковою новизною даної роботи є удосконалення науково-практичного підходу до побудови системи податкового регулювання на основі сценарного підходу до прогнозування економічного розвитку країни, що на відміну від існуючих базу-

ється на статистичному аналізі міждержавних порівнянь та дозволяє отримувати рекомендації щодо управління складовими рівня податкового навантаження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна фіскальна служба України URL : <http://sfs.gov.ua/>
2. Біла Л.М. Спільні і відмінні риси податкових систем країн Європейського союзу та України *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 656–661.
3. Державна служба статистики України URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник / за ред. І.Є. Вернера. Державна служба статистики України. К., 2018 р. 241 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/2697680/>

REFERENCES:

1. State fiscal service of Ukraine Available at : <http://sfs.gov.ua/>
2. Bila L. M. (2015) Spilni i vidminni rysy podatkovykh system krain Yevropeiskoho soiuzu ta Ukrainy [Common and distinguishing features of the tax systems of the countries of the European Union and Ukraine] *Global and national problems of economy*. – № 6. – P. 656–661.
3. State Statistics Service of Ukraine Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Ukraine in Figures 2017. (2018) Statistical Collection / ed. I.E. Werner. State Statistics Service of Ukraine. K., 241 p. Available at: <https://www.twirpx.com/file/2697680/>

Papaika Oleksandr

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Chief Research Officer the Department of Macroeconomics
and State Governance
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

Rud' Mykola

Degree Seeking Applicant at the Department of Macroeconomics
and State Governance
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

PERSPECTIVES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE BASED ON APPLICATION OF TAX ADJUSTMENT TOOLS

The authors have proved that the scientific problem in studying the economic development of Ukraine in the context of the tax aspect is important for the present and actual problem, which requires detailed consideration and solution. It is noted that each sovereign state, in order to ensure its viability and implementation of internal and external development goals, should also ensure the fulfillment of certain state-building functions, which include: legislative, executive, judicial, law enforcement and others.

The article proposes an assessment of the impact of the existing tax policy in Ukraine on the economic development of the state and developed directions of economic development of Ukraine based on the use of tax planning tools. The author proved that during the last decade, the average annual growth rate of the consolidated budget was 4.77% and exceeded the growth rate of GDP, which was only 3.51% annually in comparable prices. This indicates the existence of a progressive tax system capable of performing the distribution and regulatory function.

According to the calculations, the author came to the conclusion that with an increase in the tax burden, an increase in tax revenues from budgets of all levels was observed. Consequently, the economy of Ukraine to date, according to Lafer's curve, has not yet reached the maximum possible amount of tax revenues, including due to its shadowing. Detailed tax analysis indicated a regressive form of corporate income tax and import duty. This may indicate a deliberate avoidance of payment by business entities. Therefore, state tax regulation instruments should be aimed at analyzing the causes and eliminating the consequences in the context of this problem situation.

Interstate benchmarking has shown that the current average tax burden in Ukraine is not a constraining factor for growth. The scientific novelty of this work is the improvement of the scientific and practical approach to the construction of a tax regulation system based on a scenario approach to forecasting the country's economic development, which, unlike existing ones, is based on a statistical analysis of interstate comparisons and allows obtaining recommendations for managing the components of the tax burden.